
UDC 327: 3339.9(4): 355(470+477)

JEL classification: D74, F42, H56, O50

DOI: 10.35774/visnyk2024.04.137

Олександр СОХАЦЬКИЙ,
доктор філософії, докторант,
кафедра міжнародних економічних відносин,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна.
Електронна адреса: o.sokhatsky@wunu.edu.ua.
ORCID ID: 000-0001-8735-866X

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Сохацький О. Економічні наслідки російсько-української війни для європейської безпеки. *Вісник економіки*. 2024. Вип. 4. С. 137–154. DOI: 10.35774/visnyk2024.04.137

Sokhatskyi, O. (2024). Ekonomichni naslidky rosiisko-ukrainskoi viiny dlia yevropeiskoi bezpeky [Economic consequences of the Russian-Ukrainian war for European security]. *Visnyk ekonomiky – The Herald of Economics*, 4, 137-154. DOI: 10.35774/visnyk2024.04.137

Анотація

Вступ. У статті розглядаються економічні наслідки впливу російсько-української війни на систему загальноєвропейської безпеки загалом та двох її основних учасників: росії як агресора та України як жертви агресії. Вихід європейського бізнесу з росії, відмова від її енергоносіїв, наплив біженців з України мають суттєвий вплив на економіку, зокрема на добробут європейців. США та країни Заходу, зокрема ЄС, після вторгнення росії в Україну запровадили проти росії безпрецедентні санкції, що мали суттєво обмежити фінансові можливості ведення війни. Натомість, допомагаючи Україні у військових і гуманітарних аспектах, Захід розраховував на зменшення негативних економічних наслідків вторгнення та здатність вести ефективну оборону.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування гіпотези щодо негативного впливу російсько-української війни на економічне зростання країн ЄС, України і росії та її емпірична перевірка щодо можливих проблем фінансування трансформації системи європейської безпеки у відповідь на гібридні загрози росії.

Методи. У рамках дослідження в контексті економічних наслідків російсько-української війни для європейської безпеки, росії та України використано загальні та спеціальні методи дослідження, зокрема компаративний аналіз економічного зростання ЄС, України та росії за 2022–2024 рр. з графічною ілюстрацією отриманих результатів дослідження за допомогою програми Python. Методи узагальнення

© Олександр Сохацький, 2024.

та синтезу для емпіричного підтвердження або спростування сформульованої гіпотези.

Результати. Гіпотеза щодо очікуваних негативних економічних наслідків російсько-української війни для системи загальноєвропейської безпеки не має емпіричного підтвердження. Як не підтвердилися негативні економічні наслідки санкційного тиску на економіку росії, яка за роки війни повністю адаптувалася до реалій і має ще достатньо ресурсів, щоб її продовжувати. Підтвердилася гіпотеза лише щодо України, загальні втрати якої від війни перевищують 1 трлн. дол. і продовжують зростати.

Перспективи подальших досліджень. Значний інтерес становить формування альтернативних парадигм міжнародних економічних відносин на систему європейської безпеки в контексті вироблення нових підходів співпраці з росією та Китаєм, у т. ч. аналіз ризиків та можливостей, які вони представляють для міжнародної стабільності.

Ключові слова: система європейської безпеки, російсько-українська війна, міжнародні економічні відносини, глобальна безпека, військові витрати, економічні наслідки.

Формули: 0, рис.: 4, табл.: 0, бібл. 30.

Oleksandr SOKHATSKYI,

PhD (Economics), doctoral student, Department of
International Economic Relations,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska str., Ternopil, 46009, Ukraine.
E-mail: o.sokhatsky@wunu.edu.ua.
ORCID ID: 000-0001-8735-866X

ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR FOR EUROPEAN SECURITY

Abstract

Introduction. *The article examines the economic consequences of the impact of the Russian-Ukrainian war on the pan-European security system in general, and its two main participants, Russia as an aggressor and Ukraine as a victim of aggression. The USA and Western countries, in particular the EU, after the Russian invasion of Ukraine, introduced unprecedented sanctions against Russia, which were supposed to significantly limit the financial possibilities of waging war. Instead, by helping Ukraine in military and humanitarian aspects, the West hoped to reduce the negative economic consequences of the invasion and the ability to conduct an effective defense.*

The goal is theoretical substantiation of the hypothesis regarding the negative impact of the Russian-Ukrainian war on the economic growth of EU countries, Ukraine, and Russia, and its empirical verification regarding possible problems of financing the transformation of the European security system in response to Russia's hybrid threats.

Methods. *In the framework of this study, general and special research methods were used in the context of the economic consequences of the Russian-Ukrainian war for European security, Russia and Ukraine. In particular, a comparative analysis of the economic growth of the EU, Ukraine and Russia for 2022-2024 with a graphic illustration of the obtained research results using the Python program. Methods of generalization and synthesis for empirical confirmation or refutation of the formulated hypothesis.*

The results. *The hypothesis regarding the expected negative economic consequences of the Russian-Ukrainian war for the pan-European security system was not empirically confirmed. The negative economic consequences of sanctions pressure on the economy of Russia, which during the war years has fully adapted to the existing realities and still has enough resources to continue it, have not been confirmed. The hypothesis was confirmed only in relation to Ukraine, whose total losses from the war exceeds 1 trillion dollars and continues to grow.*

Prospects for further research. *Of great interest is the formation of alternative paradigms of international economic relations on the European security system in the context of the development of new approaches to cooperation with Russia and China, including the analysis of the risks and opportunities they represent for international stability.*

Keywords: *European security system, Russian-Ukrainian war, international economic relations, global security, military spending, economic consequences.*

Formulas: 0, **fig.:** 4, **tabl.:** 0, **bibl.:** 30.

JEL classification: D74, F42, H56, O50.

Вступ. Безпрецедентна за масштабами людських, економічних, політичних втрат та екологічних наслідків десятилітня російсько-українська війна, особливо з 24 лютого 2022 р., демонструє критичні недоліки в підходах до регіональної безпеки в Європі. Ця війна не лише підірвала основи міжнародного права та порядку, а й виявила системну нездатність Європейського Союзу і його союзників по НАТО адекватно реагувати на нові військові та гібридні загрози з боку росії.

Нехтування геополітичними аспектами на користь прибутку в процесі здійснення міжнародних економічних відносин з авторитарним режимом путіна призвело до глибокої інтеграції німецьких, французьких, шведських, австрійських, італійських та інших європейських компаній у російську економіку. Незважаючи на репутаційні втрати, більшість із них не змогли вийти з росії навіть через два з половиною роки війни.

Станом на початок 2024 р. понад 1200 брендів, серед яких значна кількість європейських корпорацій, забезпечували четверту частину бюджету росії, фінансуючи війну та сприяючи мобілізаційним заходам [1]. Особливо велика залежність європейського бізнесу та населення від постачань нафти й ядерного палива для атомної енергетики. Вихід європейського бізнесу з росії, відмова від її енергоносіїв, наплив біженців з України мають суттєвий вплив на економіку, зокрема добробут європейців. Швидких та ефективних рішень цих проблем на сьогодні просто немає.

Російсько-українська війна відкрила дискусію про необхідність перегляду головних парадигм реалізації міжнародних економічних відносин, особливо в частині економічної співпраці з авторитарними режимами, які імпортує нові технології й інновації,

використовували їх для посилення своєї військової спроможності, не приховуючи намірів щодо перегляду основ ухваленого після II світової війни світопорядку, як це робить росія, або посилення геополітичного та економічного впливу в процесі змагання із США, як це робить Китай.

Виділення коштів Україні у її протистоянні військовій агресії росії також зменшує можливості фінансування соціальних проєктів у самих країнах Європи, що негативно впливає на настрої населення, з яким успішно працює російська пропаганда. Цей аспект доволі небезпечний, оскільки росія поставила за мету зламати єдність ЄС, зокрема щодо допомоги Україні, використовуючи різні методи гібридної війни.

Європа поки що не єдина, хто допомагає Україні у війні з росією для збереження її державності та відновлення кордонів 1991 р. Варто зазначити, що перші кроки на цьому шляху зробили, зокрема ЄС та НАТО, а також 50 країн світу, які допомагають Україні на базі Рамштайну. Однак недостатність допомоги союзників, а також умови, які вони висувають для її застосування, призводять до втрати Україною нових територій, руйнування міст та критичної інфраструктури, загибелі цивільного населення, а росія уже відверто погрожує застосувати ядерну зброю проти країн НАТО.

Виклики, з якими зіштовхнулася Європа, вимагають інноваційного підходу до колективної безпеки, що охоплюватиме врахування національних інтересів і сприяння більшій єдності та взаємодії між країнами, насамперед геополітичних. Саме через інтеграцію передових технологій у військову сферу, інвестування у спільні з Україною виробництва зброї та військового спорядження, фінансування зміцнення кібербезпеки, а також розвиток міцних міжнародних коаліцій (прийняття України у ЄС та НАТО) країни ЄС можуть досягти ефективної колективної відповіді росії та іншим авторитарним режимам, швидко адаптуватися до мінливих умов та ефективно реагувати на сучасні загрози західній цивілізації.

Огляд літературних джерел. Одразу після анексії Криму і окремих районів Донецької та Луганської областей у 2014 р. нові реалії російської військової загрози не тільки для України, а й для країн Європи загалом уже не можна було ігнорувати, як це було у 2008 р., коли росія захопила частину Грузії. Проти росії країни ЄС та США ввели перший пакет економічних санкцій, однак під їхню дію не потрапляли енергоносії та нові технології, а активна співпраця з російським бізнесом тривала.

Лідери країн ЄС активно долучилися до процесу політичного врегулювання військового конфлікту росії та України на основі Мінських домовленостей. Стурбованість ЄС ситуацією на східному кордоні у 2015 р. призвела до ухвалення першого безпекового документа «Перегляд Європейської політики сусідства», в якому, як правильно зазначив В. Мартинюк (2015), не йшлося про гарантування безпеки країнам-сусідам. Передбачалася стабілізація ситуації у самому ЄС, попередження конфліктів, захист кордонів та реорганізація безпекового сектору [2]. Як показали наступні події, участь представників ЄС у перемовинах з росією та Україною щодо політичного вирішення цього конфлікту, не увінчалася успіхом, 24 лютого 2024 р. розпочалася повномасштабна війна.

Особливе місце серед інших публікацій цього періоду займає монографія В. Горбуліна (2017), в якій він звернув увагу на праці начальника генерального штабу

росії В. Герасимова, щодо характеру загрози росії для цивілізованого світу через здійснення гібридної війни [3].

Уроки для Європи в контексті гібридних загроз росії, що ставить за мету руйнування єдності ЄС, є предметом дослідження Є. Магди (2017) [4]. До вивчення цих проблем долучилися економісти, зокрема О. Кириленко (2019) звернула увагу на подолання негативних тенденцій фінансування військових видатків на оборону в Україні та необхідності використання позитивних практик інших країн [5]. Загалом сутність гібридної війни у світовій науці досліджувала Г. Дугінець (2020) [6].

Серед публікацій зарубіжних авторів варто виокремити Г. Мейдже та С. Брукса (Meije H. and Brooks S.G.) (2021), які показали на конкретних фактах, що європейська безпека без фінансової та військової підтримки США на сьогодні є ілюзією [7].

Вторгнення росії в Україну в лютому 2022 р. ознаменувало драматичну ескалацію восьмирічного конфлікту, який розпочався з анексії Криму, і означало історичний поворотний момент для європейської безпеки. Відтак актуалізувалися нові дослідження, що розкривали важливі аспекти для розуміння того, як міжнародні відносини та оборонна політика відреагували на новітні глобальні виклики, які виникли перед Європою і світом загалом. Вони актуалізують потребу в новому прочитанні відомих доктрин та їх доповненні альтернативними ідеями, які могли б ефективно відповідати на сучасні загрози і гібридні війни.

Так, І. Тодоров (2022) розглядав безпековий вимір залежно від міжнародних відносин для країн Східної Європи під час російсько-української війни [8]. В. Горбулін та Є. Бадрак (2022), аналізуючи перших 200 днів широкомасштабної військової агресії, вказали на необхідність фінансової та військової підтримки України країнами ЄС і включення її у систему європейської безпеки [9]. Ці та інші дослідники приділяють особливу увагу необхідності реформ міжнародних економічних відносин і вдосконалення механізмів міжнародної безпеки.

Зокрема, О. Івасечко спільно з О. Цибенко (2022), аналізуючи новий спільний безпековий документ ЄС під назвою «Стратегічний компас» як нову оборонну стратегію, звертають увагу на ухвалені рішення щодо збільшення військових витрат для досягнення стратегічної автономності у просуванні європейських інтересів у глобальному світі, а також визнанні важливості військової, фінансової, гуманітарної допомоги Україні для збереження її державності та західного вектору розвитку [10].

Однак поки що майже немає досліджень оцінювання наслідків згортання країнами ЄС економічних зв'язків з росією, яка до широкомасштабного вторгнення була п'ятою за обсягами торгівлі з ЄС, постачаючи 32% газу та 40% нафти на європейський ринок.

Відтак можна сформулювати гіпотезу щодо негативного економічного впливу російсько-української війни на її безпосередніх учасників (агресора та жертву) і країн ЄС з можливістю її емпіричного підтвердження або спростування за уже тривалий період 2022–2024 рр.

Метою статті є теоретичне обґрунтування гіпотези щодо негативного впливу російсько-української війни на економічне зростання країн ЄС, України та росії й її емпірична перевірка щодо можливих проблем фінансування трансформації системи європейської безпеки у відповідь на гібридні загрози росії.

У рамках дослідження в контексті економічних наслідків російсько-української війни для європейської безпеки, використовуємо загальні та спеціальні методи дослідження. Зокрема компаративний аналіз економічного зростання ЄС, України і росії за 2022–2024 р.р. з графічною ілюстрацією отриманих результатів дослідження за допомогою програми Python. Методи узагальнення та синтезу для емпіричного підтвердження або спростування сформульованої гіпотези.

Ці методи забезпечують багатовимірний підхід до аналізу впливу економіки на європейську безпеку, що є ключовим для розуміння поточних викликів і розробки стратегій для її трансформації.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що за декілька тижнів до 24 лютого 2022 р. союзники України ЄС, НАТО та США попереджали росію про можливі безпрецедентні санкції, які вони накладуть на неї в разі широкомасштабного вторгнення. Ці попередження сприймалися доволі серйозно у країнах ЄС та Україні, оскільки у грудні 2021 р. росія уже зменшувала постачання газу, що призвело до зростання ціни до \$2000 за кубічний метр [11].

За кілька днів до війни на саміті ЄС лідери головних економік Німеччини та Франції піднімали питання компенсації можливих втрат у разі відмови від російських енергоносіїв. Тобто лідери ЄС очікували негативного впливу економічних санкцій не лише на країну-агресора, а й на їхні економіки також.

Водночас лише незначна частина експертів попереджала про здатність росії адаптуватися до санкцій та розриву економічних зв'язків. Так, О. Калмиков (2022) аргументував це сформованим росією фондом національного добробуту у майже 200 млрд дол., незначним зовнішнім боргом, що становив лише 20% річного ВВП, 600 млрд доларів золотовалютних резервів, з яких лише незначна частка була у доларах США [12]. Однак більшість експертного середовища та науковців у швидку адаптацію росії до дійсно безпрецедентних санкцій, які щороку в період війни лише посилювалися, не вірили.

Значні економічні втрати очікувалися саме в країнах Європи, економіки яких, крім енергетичної залежності, були глибоко інтегровані у російську. Більшість відомих брендів з різних галузей працювали в росії, активно був представлений банківський та фінансовий сектори. На Московській фондовій біржі котирувалися цінні папери провідних корпорацій світу.

Після 24 лютого 2022 р. США, Великобританія, ЄС, Канада, Японія, Швейцарія ввели другий пакет санкцій для фінансового, енергетичного, транспортного, технологічного сектору, а також візової політики проти окремих політиків, російських компаній, банків тощо, що мало на меті послаблення економічної спроможності росії вести повномасштабну війну.

У перші дні війни країни ЄС та США чекали капітуляції України, тому організація опору агресору була для колективного Заходу несподіванкою. Доволі повільно приходило розуміння справжніх цілей росії щодо зміни світового порядку, насамперед у Європі, що сприяло організації всіх можливих видів допомоги – від гуманітарної, прийому біженців, до військової.

У статті експерта Ради з міжнародних відносин дослідницької програми Девіда Рокфеллера Дж. Мастерса (Masters, J.) (2023) лише через рік війни визнано, що

«Україна протягом тривалого часу відігравала важливу, але іноді не помічену роль у світовому порядку безпеки. Під час цієї війни вона знаходиться на передовій відновленого суперництва великих держав, яке, на думку багатьох аналітиків, домінуватиме в міжнародних відносинах у наступні десятиліття». А відтак, потребує суттєвої підтримки від країн Колективного Заходу, зокрема Європи [13].

На початок жовтня 2024 р. країни Заходу уже ухвалили 14 пакетів санкцій, тобто на цей час росія за обсягами та їх значущістю суттєво перевершила Іран та КНДР.

Для підтвердження або спростування гіпотези щодо негативного впливу виснажливої російсько-української війни на їхню економіку порівнюємо показники економічного розвитку цих країн за 2021–2024 рр.

За підсумками 2022 р., повномасштабного вторгнення росії в Україну, країни ЄС не отримали негативних економічних наслідків. Простежувалося помірне економічне зростання відносно 2021 р. Загалом ВВП 27 країн ЄС у 2022 р. становив 15,9 трлн євро, або 35400 євро на одного жителя. За 2023 р. також відбулося зростання ВВП до 17,1 трлн євро [14] (рис. 1).

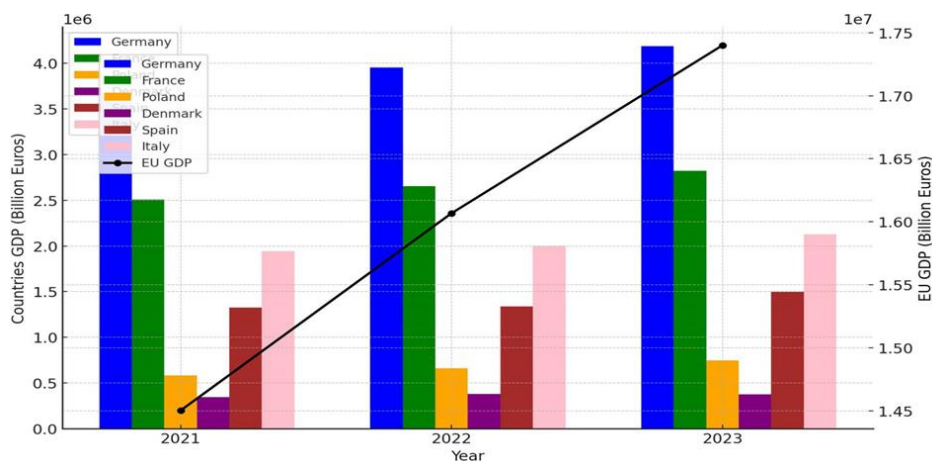

Рис. 1. ВВП ЄС загалом та окремих країн за 2021–2023 рр.

Джерело: виконано автором з використанням статистичних даних Євростату [14] та програми Python.

На рисунку 1 лінійним графіком ілюструється зростання економік 27 членів ЄС у 2021–2023 рр. Кольоровими гістограмами показано зростання ВВП Німеччини, Франції, Данії, Іспанії, Італії та Польщі за ці самі роки. Як видно з рисунку, тільки в Данії простежувалося незначне спадання обсягів ВВП у 2023 р.

За даними European Statistical Monitor, у 2024 р. економіка ЄС помірно зростала, особливо варто підкреслити той факт, що рівень інфляції, який у жовтні 2022 р. становив 11,5%, у жовтні 2024 р. впав до 2,8%. Рівень безробіття знаходиться на найнижчій історичній позначці. Негативним наслідком можна вважати зростання кількості банкрутств впродовж одинадцяти кварталів поспіль, а також повільне відновлення промислового виробництва, зокрема військового, натомість простежується історичне зростання сфери послуг.

Перевіримо, наскільки скоротилися економічні зв'язки ЄС з росією, зокрема після згортання міжнародної торгівлі енергоносіями (рис. 2).

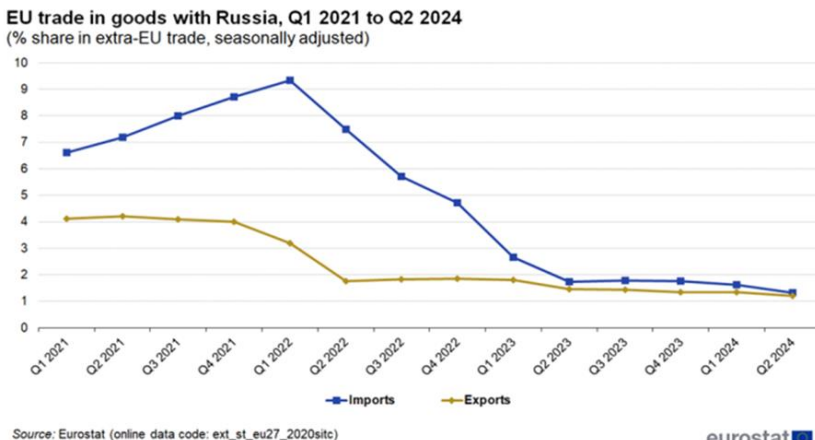

Рис. 2. Експорт та імпорт ЄС та росії за 2021–2024 рр. [16]

Згідно з даними на рисунку 2, країни ЄС за період російсько-української війни суттєво знизили обсяги імпорту з росії. На кінець другого кварталу 2024 р. у загальному обсязі імпорту цих країн частка росії впала нижче 2%, тоді як у першому кварталі 2022 р. наближалася до 10%, як уже зазначалося вище, держава-агресор була п'ятою за обсягами імпорту в ЄС.

Зазначимо, що відчутних негативних економічних наслідків держави ЄС за роки війни не отримали, навіть за умови суттєвого зниження обсягів постачання дешевих енергоресурсів з росії. Однак з останнім не все так однозначно. У другому півріччі 2024 р. Франція через свого енергетичного гіганта TotalEnergies, якому належить 20% російського родовища Ямал за Полярним колом, удвічі наростила постачання скрапленого природного газу (СПГ), санкції на який не були накладені. За той самий час ЄС загалом збільшив постачання СПГ на 7%, пояснюючи це труднощами з проходженням танкерами Червоного моря через атаки повстанців-хуситів [17]. Як бачимо, знову економічна ефективність переважила політичну доцільність, країни ЄС продовжили співпрацю з країною-агресором, яка з офіційних телеканалів погрожує їм ядерною зброєю.

Враховуючи масштабність застосованих Заходом проти держави-агресора економічних санкцій, дослідимо їхню дієвість під час 2022–2024 рр. війни. В Україні недоступні сайти економічних видань, тому статистичні дані про стан російської економіки досліджували за матеріалами з відкритих джерел.

Аналіз показав, що у 2024 р. реальний російський ВВП може зрости більше, ніж на 2,3–2,6%, що перевищує показники 95% багатих країн, зокрема ЄС. Згідно з даними Центрального банку РФ, економічна активність зростає, економіка переведена на військові рейки завдяки створенню чотирьох мільйонів робочих місць, заробітна плата зросла вище рівня інфляції, на десять відсотків зросли пенсії, безробіття знаходиться на досить низькому рівні, російські олігархи і компанії, якими вони керують, фіксують прибутки.

Стан військової економіки росії 2024 р. суттєво відрізняється від ситуації за минулі роки, коли промисловість і доходи зростали повільно або не зростали взагалі. Санкції 2014 р. за анексію Криму сприяли погіршенню ситуації, яку не врятували суворі фінансова політика, що передбачала підвищення податків та скорочення витрат. Роки пандемії Covid-19 і санкції, запроваджені у 2022 р. за повномасштабне вторгнення в Україну, продовжили негативні тенденції. За 2022 р. російська економіка пережила незначне спадання (1,2%), але уже в 2023 р. було зафіксовано зростання до 3,6%.

Аналітики й експерти намагаються пояснити цей феномен ефективною макроекономічною політикою. Зокрема, у фінансовій політиці росія відмовилася від жорсткої економії. За 2024 р. очікується значний дефіцит бюджету у 2% ВВП, який буде профінансовано за рахунок фонду національного добробуту. Дані Банку Фінляндії свідчать, що цього року військові витрати зростуть приблизно на 60%, що стимулюватиме виробництво зброї та боєприпасів, збільшить доходи працівників. Зросли вдвічі виплати за контрактом для військових (від 195 до 400 тис рублів), а також компенсації сім'ям загиблих у бойових діях. Реалізуються коштовні інфраструктурні проєкти [18–19].

Змінилася також монетарна політика Центрального банку росії, який для приборкання інфляції збільшив базову ставку з 7,5 до 18%. Така політика сприяє припливу інвестицій з Китаю та Індії, які уже суттєво допомогли росії купуючи енергоносії, від яких відмовилися країни ЄС. Ці закупівлі відбуваються з суттєвими дисконтами відносно ринкових цін, але компенсуються обсягами.

В ухваленому на 2025–2027 рр. бюджеті мілітаризація російської економіки буде поглиблюватися. Так, у структурі витрат найбільшою статтею в 2025 р. знову буде національна оборона, на яку припадатиме 32,4% всіх витрат (134,9 трлн руб.). У прогнозі на 2024 р. її частка становила 29,4% (107,7 трлн руб.). Водночас, якщо раніше Мінфін прогнозував скорочення цієї статті до 74 трлн руб. у 2026 р., то новий прогноз передбачає збільшення витрат до 13,1 трлн руб. у 2027 р.

Витрати на оборону росії становитимуть 6,5% ВВП країни у 2024 р. проти 3,9% у 2023 р. та 2,7% у 2021 р. Очікується, що секретні витрати на секретні або невизначені статті зростуть майже вдвічі, оскільки росія все ще уникає ретельного аналізу наслідків війни «Це третій воєнний бюджет серед усіх країн світу. Найбільший бюджет у США – понад 800 млрд дол., другий у Китаю – понад 200 млрд доларів»[21].

Як бачимо, країна-агресор поки що має ресурси для ведення широкомасштабної війни проти України, яка за ці роки втратила 27% території, лише за офіційними даними, вбито більше 30 тисяч військових та 11674 цивільних, зокрема на окупованих територіях, «видатки на безпеку та оборону у 2023 році становили 2,6 трлн грн, або понад 40% від ВВП країни. Це понад трильйон гривень, або на 72% більше, ніж у 2022 році» [22]. Інші видатки, зокрема усі соціальні виплати, заробітні плати бюджетникам та держслужбовцям, профінансовано за рахунок міжнародної допомоги, з якої двадцять п'ять відсотків становили гранти.

За даними Національного банку України, чотири квартали першого року повномасштабної агресії призвели до зниження обсягів ВВП від 14 до 36%. Зростання відновилося з другого кварталу 2023 р. і триває у 2024 р., за збереження темпів зростання за підсумками 2024 р. Україна може вийти 81–82% ВВП 2021 р. [23].

Відтак, сформульована у статті гіпотеза щодо негативних економічних наслідків російсько-української війни підтверджується лише для України – жертви агресії. Країни ЄС поки що значних негативних економічних наслідків не відчували, торгівля з росією хоч і в менших обсягах, але відбувається, більшість компаній з Німеччини, Франції та інших країн надалі працює у росії.

У росії навпаки, завдяки військовій економіці за 2022–2024 рр. покращилися усі основні показники, зокрема підвищення добробуту населення, яке все ще підтримує цю війну.

Україна та росія суттєво наростили військові витрати, зокрема Україна на 2025 р. запланувала 50 млрд дол., тоді як росія – 145 млрд. Чинити військовий супротив ядерній державі, яка у 28 разів більша за територією та чисельністю населення, допомагають понад 50 держав, більшість з яких з ЄС.

За даними Єврокомісії, на жовтень 2024 р. з боку ЄС та його держав-членів допомога Україні становить близько 118 млрд євро, з яких 12,2 млрд євро – позик, грантів і гарантій держав-членів ЄС, 43,5 млрд євро – на військову підтримку. На 70% виконана ініціатива Чехії щодо постачання Україні одного мільйона снарядів, ухвалено стратегічні рішення щодо збільшення виробництва 155-мм боєприпасів для посилення оборонно-промислового потенціалу самої Європи та допомоги Україні шляхом досягнення виробничої потужності 1, 4 мільйона снарядів на рік до кінця 2024 р. [24; 25].

З початку війни Конгрес США проголосував за п'ять законопроектів, за якими Україна отримує безперервну допомогу, останній раз це було зроблено в квітні 2024 р. Загальні бюджетні повноваження за цими законопроектами становлять 175 млрд дол. США. Остання сума у 68 млрд дол. може не бути реалізована за політичними мотивами у разі перемоги на виборах президента США Д. Трампа. На рисунку 3 показано обсяги військових видатків росії та України, у т. ч. міжнародна допомога, та їх відсоток від ВВП і у видатках бюджету.

Рис. 3. Військові витрати росії та України у млрд дол. США, відсотках від ВВП та видатків бюджету за 2021–2025 рр.

Виконано автором з використанням статистичних даних [18–24] та програми Python.

Як видно з рисунку 3, військові витрати України напередодні війни у 2021 р. були у рази меншими від витрат росії, яка інтенсивно готувалася до вторгнення. Не був винятком і перший рік війни, коли, переважно, використовувалися власні ресурси, натомість у 2023 р. завдяки масштабній міжнародній допомозі було досягнуто 91% обсягів військових витрат росії.

У 2024 р. обсяги міжнародної допомоги від США скоротилися, що призвело до суттєвого погіршення постачання ЗСУ боєприпасами та технікою. Власне виробництво знаходиться на початковій стадії, натомість російський наступ був забезпечений усім необхідним, кратна перевага у кількості військ вперше за два роки війни призвела до втрати нових територій.

На рисунку 3 до обсягів військових витрат 2024 р. та прогнозу на 2025 р. не включено суму допомоги у 68 млрд дол., проголосованих Конгресом США у квітні 2024 р., оскільки гарантій їх отримання поки що немає. Пунктирними лініями на рисунку показано відсотки військових витрат від ВВП та видатків бюджету (росія відповідно 6% ВВП і 32% у бюджеті; Україна – 26% ВВП і 61% у бюджеті).

Як бачимо, для обох країн витрати на війну надзвичайно високі і витримувати їх на такому самому рівні тривалий час надзвичайно складно без погіршення невійськової складової економіки. Україна має критичні показники витрат, без допомоги союзників, насамперед країн ЄС, їй буде складно вести оборону (рис. 4).

Рис. 4. Військові витрати росії та України (з міжнародною допомогою) за 2021–2025 рр. [23–24].

Як видно з рисунку 4, за умови відсутності допомоги від США розрив у обсягах військових витрат буде на користь росії, що суттєво збільшить втрати України. Варто погодитися з О.Чупаком (2024), що в будь-якому разі Україна має вивчити ворожий

досвід, оскільки покриття дефіциту бюджету коштами, що надходять із-за кордону, може бути недостатнім, «тобто необхідно буде розраховувати на власні ресурси в спосіб, схожий на той, що нині використовує росія»[19].

Підсумовуючи, зазначимо, що незалежно від успішного подолання негативних наслідків російсько-української війни в економічній сфері, метою військової допомоги Україні залишається підтримка її оборони, без права застосовувати далекобійну зброю по території росії, тобто про перемогу у війні не йдеться. У цьому контексті невизначеними є рішення щодо прийняття України до ЄС та НАТО.

Саме через таку половинчасту позицію система безпеки в Європі під час російсько-української війни отримує значні виклики і вимагає ретельного переосмислення існуючих підходів до регіональної стабільності. Негативним феноменом є той факт, що конфігурація безпеки економічно потужного ЄС залежить від результатів виборчих перегонів у США в листопаді 2024 р.

Враховуючи складність сучасних викликів, європейська безпекова архітектура проходить через процеси глибокої трансформації. Ця трансформація має стати основою для розвитку нових парадигм безпеки, які зможуть адекватно реагувати на змінене геополітичне середовище та забезпечити довгострокову стабільність у регіоні. Економічні ресурси для цього є, але процеси ухвалення рішень у ЄС і НАТО на основі консенсусу, суттєво програють у часі не тільки росії, а й Китаю, Ірану, КНДР.

Зрештою, процес реформування загальноєвропейської безпеки вимагає не лише відповіді на негайні виклики, а і довгострокового планування та стратегічної візії щодо ролі та місця в цій системі України.

З огляду на вищевказане зазначимо, що сформульована гіпотеза щодо суттєвих негативних економічних наслідків для країн Європи, України та росії російсько-української війни емпірично підтверджена лише для України. Країни ЄС успішно переорієнтувалися на постачання енергоносіїв з Норвегії та інших країн, залишаючи за собою можливість за певних умов частково відновити співпрацю з росією, як це було у 2024 р.

Виявлені результати дослідження щодо економіки росії показали протилежний результат. Воєнна економіка агресора успішно адаптувалася до міжнародних санкцій, було створено чотири мільйони робочих місць у військово-промисловому комплексі, рівень безробіття обновив історичний мінімум, профінансовано рекордні обсяги військових витрат у 2023–2024 рр., заплановано подальше їх зростання на 2025–2027 рр. Тобто реалізація ідей кейнсіанства у військовий період показала позитивні результати під час переходу економіки на військові рейки. Що не можна сказати про країни ЄС, які надто повільно здійснюють аналогічний процес в умовах демократії та наявності різних політичних позицій у країн-членів.

Україна також суттєво відстає у таких процесах, що робить її повністю залежною від країн ЄС та США. Гіпотеза щодо нашої країни повністю підтвердилася, негативні економічні наслідки війни настільки значні, що ще багато десятиліть будуть відчуватися після завершення бойових дій. Прямі збитки через втрату територій, економічного потенціалу окупованих територій Сходу та Півдня, наслідки еміграції чотирьох з половиною мільйонів осіб тільки у країни Європи, знищення об'єктів енергетичної інфраструктури поки що тільки підраховуються.

З огляду на вищезазначене Україні варто переорієнтувати зусилля на організацію власної військової економіки, оскільки росія поки що має фінансові і людські ресурси на продовження тривалої війни. Перші кроки у цьому аспекті зроблено, налагоджено випуск високотехнологічних дронів, власної балістичної ракети, спільно є союзниками виробництво снарядів та техніки. Продовжувати нарощення цих процесів можна, якщо зменшаться обсяги допомоги, насамперед США. Тому досвід ворога щодо створення військової економіки потрібно вивчати, як це відбувається на полі бою.

Варто звернути увагу на нові публікації зарубіжних авторів у відомих джерелах масової інформації [26; 27], в яких вони захоплюються тим, як незалежно від складних умов, під постійними обстрілами, українські фахівці розробляють військові інновації, розуміючи, що це єдиний шлях до перемоги над ворогом, який за територіями, населенням та ресурсами є значно сильнішим. Тобто зарубіжні дослідники підтверджують можливості інноваційного прориву України, розуміючи залежність європейської безпеки від результатів закінчення російсько-української війни, моніторять настрої європейців щодо подальшої допомоги Україні [28] та виконання зобов'язань, взятих ЄС перед нашою країною у спільній безпековій угоді, укладені й у 2024 р. [29].

Дискусійні аспекти. Комплексність порушених у статті проблем та складність їх вирішення в умовах повномасштабної російсько-української війни вимагає подальших глибоких наукових досліджень. Натомість, поки що простежується зменшення кількості публікацій на військову тематику. Дискусійним аспектом залишається необхідність вивчення економічної політики росії, оскільки після 24 лютого 2022 р. доступ до економічних аналітичних матеріалів в оригіналі обмежений. Під час дослідження, здебільшого, використовуються матеріали зарубіжних засобів інформації та наукових публікацій, що містять інтерпретацію їхніх авторів, які не завжди розуміють суть російської специфіки. Без активізації таких досліджень українськими науковцями перемогти ворога буде складно.

Значний науковий інтерес викликає формування альтернативних парадигм міжнародних економічних відносин у системі європейської безпеки, зокрема в контексті вироблення нових підходів співпраці з росією та Китаєм, у т. ч. аналіз ризиків і можливостей, які вони представляють для міжнародної стабільності. Аналіз цих аспектів дасть змогу краще зрозуміти, як міжнародні економічні ініціативи впливають на національну та глобальну безпеку, зокрема, як запобігти негативним наслідкам, таким як невдалий експорт військових технологій або зброї потенційним агресорам.

Важливо також ініціювати дискусії щодо можливого нового прочитання відомих домінантних доктрин безпеки й їх синтезу з інноваційними підходами. Це дасть змогу розробити гнучкіші та адаптивніші стратегії, які зможуть ефективно реагувати на динамічні виклики сучасності.

Ці дослідження мають важливе значення для формування міжнародної політики, яка забезпечить не тільки захист країн Європи від загроз, а і створить умови для припинення російсько-української війни та становлення довгострокового миру й співпраці між народами і країнами на основі взаємної вигоди та поваги до міжнародних норм.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати наших досліджень, зазначимо, що гіпотеза щодо очікуваних негативних економічних наслідків російсько-української війни для системи загальноєвропейської безпеки не має емпіричного підтвердження. Також не підтвердилися негативні економічні наслідки санкційного тиску на економіку росії, яка за роки війни повністю адаптувалася до сучасних реалій і має ще достатньо ресурсів щоб її продовжувати. Підтвердилася гіпотеза лише щодо України, загальні втрати якої від війни перевищують 1 трлн дол. [30], і надалі зростають.

Реакція Європи на війну підкреслила необхідність зміцнення військової та політичної інтеграції з Україною, особливо в умовах зростання гібридних та кіберзагроз з боку росії. Надзвичайно важливим є розуміння того факту, що сучасні загрози вимагають нових підходів до оборони та безпеки, у т. ч. розробку й імплементацію передових технологій і стратегій.

Економіка ЄС загалом та її країн-членів поволі адаптувалася до згортання економічних відносин з росією, що до 2022 р. була їхнім п'ятим партнером за обсягами торгівлі та одним із основних постачальників природного газу та нафти. Швидкої переорієнтації економіки для виробництва зброї і військової техніки не відбулося, однак прийшло розуміння необхідності збільшення фінансування на потреби оборони кожної із держав (членів ЄС) та внесків до НАТО. Ухвалено новий документ ЄС та України щодо спільних безпекових зобов'язань, виконання якого дасть змогу формувати європейську безпеку на нових засадах з можливістю протистояти авторитарним режимам, насамперед росії.

Значний інтерес викликає формування альтернативних парадигм міжнародних економічних відносин на систему європейської безпеки в контексті вироблення нових підходів співпраці з росією та Китаєм, у т. ч. аналіз ризиків та можливостей, які вони становлять для міжнародної стабільності.

Література

1. Кузнецова К. Бізнес на крові українців: лише 9% світових компаній покинули ринок РФ. 2023. URL: <https://tsn.ua/svit/biznes-na-krovi-ukrayinciv-lishe-9-svitovih-kompaniy-pokinuli-rinok-rf-2263201.html>.
2. Мартинюк В. Європейська безпека на порозі змін. Висновки для України. 2015. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/med-a/research-updates/vropeyska-bezpeka-na-poroz-zm-n-visnovki-dlya-ukra-ni>.
3. Горбулін В. Світова гібридна війна: український фронт. Київ : НІСД. 2017. 496 с.
4. Магда Є. Гібридна агресія росії. Уроки для Європи. Київ: Каламар. 2017. 268 с.
5. Кириленко О. Сучасні тенденції видатків на оборону з державного бюджету України. *Світ фінансів*. 2019. № 3 (60). URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1254>.
6. Дугінець Г. Дослідження змісту гібридної війни у світовій науці. *Збірник наукових праць: економічні науки*. 2020. № 16. С. 21–29.
7. Meije H. and Brooks S. G. Illusions of Autonomy: Why Europe Cannot Provide for Its Security If the United States Pulls Back. *International Security*. 2021. 45, no. 4 (Spring 2021). P. 7–43. URL: http://doi.org/10.1162/isec_a_00405.

-
8. Тодоров І. Безпековий вимір міжнародних відносин в Східній та Центральній Європі в контексті російської агресії. *Політичне життя*. 2022. № 1. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.16>.
 9. Горбулін В., Бадрак В. Над прірвою. 200 днів російської війни. Київ : Брайт Букс. 2022. 280 с.
 10. Івасечко О., Цибенко О. Нова оборонна стратегія ЄС «Стратегічний компас» як відповідь на сучасні гібридні загрози. *The security architecture of European and Euro-Atlantic spaces*. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/247/6955/14479-1?inline=1>.
 11. Зануда А. Якщо вентиль закриють? Що робитимуть Європа та Україна без російського газу? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60262582>.
 12. Калмиков О. Як постраждає Європа у разі війни Росії з Україною URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60443758>.
 13. Masters J. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia. 2023. URL: <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>.
 14. Обсяги ВВП ЄС за 2021–2024 роки. Євростат URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp/default/table?lang=en&category=na10.nama10.nama_10_ma.
 15. European Statistical Monitor. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/dashboard/european-statistical-monitor/>.
 16. EU trade with Russia – latest developments. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_trade_with_Russia_-_latest_developments.
 17. Davey E. French imports of Russia's liquefied natural gas surge, and Ukraine supporters seek a stop. 2024. URL: https://apnews.com/article/russia-france-ukraine-liquified-natural-gas-shipments-eu-1bd02b575eace65806b4e37ffcd8186?utm_campaign=TrueAnthem&utm_medium=AP&utm_source=Twitter.
 18. Vladimir Putin spends big – and sends Russia's economy soaring. How long can the party last? URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2024/08/11/vladimir-putin-spends-big-and-sends-russias-economy-soaring>.
 19. Чупак О. Ілюзія стійкості чи економічне диво: чому російська економіка досі не зазнала краху. 2024. URL: <https://tyzhden.ua/iliuziia-stijkosti-chy-ekonomichne-dyvo-chomu-rosijska-ekonomika-dosi-ne-zaznala-krakhu/>.
 20. Russia Full Year GDP Growth URL: <https://tradingeconomics.com/russia/full-year-gdp-growth>.
 21. Панчишин В. Росія збільшує витрати на війну: експерт назвав наслідки для України. 2024. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/10/08/rosiya-zbilshuye-vytraty-na-vijnu-ekspert-nazvav-naslidky-dlya-ukrayiny/>.
 22. Зануда А. Війна у цифрах: як за останній рік змінилися Україна та українці. 2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o>.
 23. ВВП України за роками. URL: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html>.
 24. Statement by Executive Vice-President Dombrovskis at the European Parliament plenary session on continued financial and military support to Ukraine by EU

- Member States. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_24_4722.
25. Які країни-союзники роблять найбільший внесок у перемогу України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-robyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny>.
26. Applebaum A. The Only Way the Ukraine War Can End Russia has to stop fighting. 2024. URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2024/10/ukraine-war-negotiated-peace/680100/>.
27. Graham T. From the Ukraine Conflict to a Secure Europe. 2024. URL: <https://www.cfr.org/report/ukraine-conflict-secure-europe>.
28. Чурікова Н. Дослідження щодо війни РФ проти України. Кого європейці бачать переможцем і хто готовий допомагати Україні? 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/doslidzhennya-viyna-rf-proty-ukrayiny-yevropeytsi/32882526.html>.
29. Текст безпекової угоди України і ЄС. «Спільні безпекові зобов'язання між Україною та Європейським Союзом». 2024. URL : <https://www.president.gov.ua/news/spilni-bezpekovi-zobovyzannya-mizh-ukrayinoyu-ta-yevropejsk-91801?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR0gYYZaksPbNNmUqCPMDjhMV0fKasph0XmyKPGUkiHiTGАНQzgMrhRsfA>.
30. Білоус О. Фінансові втрати України від війни перевищили 1 трлн доларів – дослідження. 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/author/aleksandr-belous.html>.

References

1. Kuznetsova, K. (2023). *Biznes na krovi ukrainsiv: lyshe 9% svitovykh kompaniy pokynuly rynok RF* (Business on the Blood of Ukrainians: Only 9% of Global Companies Left the Russian Market). URL: <https://tsn.ua/svit/biznes-na-krovi-ukrayinciv-lishe-9-svitovih-kompaniy-pokinuli-rinok-rf-2263201.html>. [in Ukrainian].
2. Martyniuk, V. (2015). *Yevropeiska bezpeka na porozi zmin. Vysnovky dlia Ukrainy* (European Security on the Verge of Change. Conclusions for Ukraine). URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/med-a/research-updates/vropeyska-bezpeka-na-poroz-zm-n-visnovki-dlya-ukra-ni>. [in Ukrainian].
3. Horbulin, V. (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front* (World Hybrid War: Ukrainian Front). Kyiv: NISD. 496 p. [in Ukrainian].
4. Magda, Ye. (2017). *Hibrydna ahresiiia Rosii. Uroky dlia Yevropy* (Russia's Hybrid Aggression. Lessons for Europe). Kyiv: Kalamar. 2017. 268 p. [in Ukrainian].
5. Kyrylenko, O. (2019). *Suchasni tendentsii vydatkiv na oboronu z derzhavnoho byudzhetu Ukrainy* (Modern Trends in Defense Expenditures from the State Budget of Ukraine). *Svit finansiv*, № 3(60). URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1254>. [in Ukrainian].
6. Duginets, H. (2020). *Doslidzhennia zmistu hibrydnoi viiny u svitovii nautsi* (Study of the Content of Hybrid War in World Science). *Zbirnyk naukovykh prats: ekonomichni nauky*. Chernivtsi: Knyhy - XXI, 2020, №16. pp. 21–29. [in Ukrainian].

-
7. Meije, H., & Brooks, S. G. (2021). Illusions of Autonomy: Why Europe Cannot Provide for Its Security If the United States Pulls Back. *International Security*, 45(4), Spring 2021, 7–43. URL: http://doi.org/10.1162/isec_a_00405. [in English].
 8. Todorov, I. (2022). Bezpekovi vyimir mizhnarodnykh vidnosyn v Skhidnii ta Tsentralnii Yevropi v konteksti rosiiskoi ahresii (The Security Dimension of International Relations in Eastern and Central Europe in the Context of Russian Aggression). *Politychne zhyttia*, 2022, №1. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.16>. [in Ukrainian].
 9. Horbulin, V., & Badrak, V. (2022). Nad pririvoiu. 200 dniv rosiiskoi viiny (On the Edge. 200 Days of the Russian War). Kyiv: Braight Books. 2022. 280 p. [in Ukrainian].
 10. Ivasechko, O., & Tsybenko, O. (2022). Nova oboronna stratehiia YeS “Stratehichnyi kompas” yak vidpovid na suchasni hibrydni zahrozy (The New EU Defense Strategy “Strategic Compass” as a Response to Modern Hybrid Threats). *The Security Architecture of European and Euro-Atlantic Spaces*. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/247/6955/14479-1?inline=1>. [in Ukrainian].
 11. Zanuda A. (2022). *Yakscho ventyl zakryiut? Shcho robytymut Yevropa ta Ukraina bez rosiiskoho hazu?* (What Will Europe and Ukraine Do Without Russian Gas?). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60262582>. [in Ukrainian].
 12. Kalmykov, O. (2022). *Yak postrazhdaie Yevropa u razi viiny Rosii z Ukrainoiu?* (How Will Europe Suffer in Case of a War Between Russia and Ukraine?). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60443758>. [in Ukrainian].
 13. Masters, J. (2023). *Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia*. URL: <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>. [in English].
 14. Obsiagy VVP YeS za 2021-2024 roky (GDP Volumes of the EU for 2021-2024). Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp/default/table?lang=en&category=na10.nama10.nama_10_ma. [in Ukrainian].
 15. European Statistical Monitor. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/dashboard/european-statistical-monitor/>. [in English].
 16. EU trade with Russia - latest developments. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_trade_with_Russia_-_latest_developments. [in English].
 17. Davey, E. (2024). *French Imports of Russia’s Liquefied Natural Gas Surge, and Ukraine Supporters Seek a Stop*. URL: https://apnews.com/article/russia-france-ukraine-liquified-natural-gas-shipments-eu-1bd02b575eace65806b4e37ffcd8186?utm_campaign=TrueAnthem&utm_medium=AP&utm_source=Twitter. [in English].
 18. Vladimir Putin Spends Big - and Sends Russia’s Economy Soaring. How Long Can the Party Last? URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2024/08/11/vladimir-putin-spends-big-and-sends-russias-economy-soaring>. [in English].
 19. Chupak, O. (2024). *Iluziia stiikosti chy ekonomichne dyvo: chomu rosiiska ekonomika dosi ne zaznala krakhu* (Illusion of Stability or Economic Miracle: Why the Russian Economy Has Not Yet Collapsed). URL: <https://tyzhden.ua/iluziia-stiikosti-chy-ekonomichne-dyvo-chomu-rosijska-ekonomika-dosi-ne-zaznala-krakhu/>. [in Ukrainian].

20. Russia Full Year GDP Growth. URL: <https://tradingeconomics.com/russia/full-year-gdp-growth>. [in English].
21. Panchyshyn V. (2024). *Rosii zbilshuie vytraty na viinu: ekspert nazvav naslidky dlia Ukrainy* (Russia Increases War Spending: Expert Named the Consequences for Ukraine). URL: <https://armyinform.com.ua/2024/10/08/rosiya-zbilshuye-vytraty-na-vijnu-ekspert-nazvav-naslidky-dlya-ukrayiny/>. [in Ukrainian].
22. Zanuda, A. (2024). *Viina u tsyfrakh: yak za ostannii rik zminylysia Ukraina ta ukraintsi* (War in Numbers: How Ukraine and Ukrainians Have Changed Over the Last Year). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o>. [in Ukrainian].
23. *VVP Ukrainy za rokamy* (GDP of Ukraine by Years). URL: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html>. [in Ukrainian].
24. *Statement by Executive Vice-President Dombrovskis at the European Parliament Plenary Session on Continued Financial and Military Support to Ukraine by EU Member States*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_24_4722. [in English].
25. *Yaki krainy-soiuznyky robliat naibilshyi vnesok u peremohu Ukrainy* (Which Ally Countries Make the Greatest Contribution to Ukraine's Victory). URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-roblyat-naibilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny>. [in Ukrainian].
26. Applebaum A. (2024). *The Only Way the Ukraine War Can End. Russia Has to Stop Fighting*. URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2024/10/ukraine-war-negotiated-peace/680100/>. [in English].
27. Graham, T. (2024). From the Ukraine Conflict to a Secure Europe. URL: <https://www.cfr.org/report/ukraine-conflict-secure-europe/>. [in English].
28. Churikova, N. (2024). *Doslidzhennia shchodo viiny RF proty Ukrainy. Koho yevropeitsi bachiut peremozhtsem i khto hotovyi dopomahaty Ukraini?* (Research on the War of the Russian Federation Against Ukraine. Whom Do Europeans See as the Winner and Who Is Ready to Help Ukraine?). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/doslidzhennya-viyna-rf-proty-ukrayiny-yevropeytsi/32882526.html>. [in Ukrainian].
29. *Tekst bezpekovoi uhody Ukrainy i YeS. "Spilni bezpekovi zoboviazhannia mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom"*. (Text of the Security Agreement Between Ukraine and the EU. "Joint Security Commitments Between Ukraine and the European Union"). URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilni-bezpekovi-zoboviazannya-mizh-ukrayinoyu-ta-yevropejsk-91801?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR0gYYZaksPbNNmUqCPMDjhMV0fKasph0XmyKPGUkiHiTGAHQzgMrhRsfA>. [in Ukrainian].
30. Bilous, O. (2024). *Finansovi vtraty Ukrainy vid viiny perevyschly 1 trln dolariv* (Ukraine's Financial Losses from the War Exceeded \$1 Trillion). URL: <https://www.rbc.ua/rus/author/aleksandr-belous.html>. [in Ukrainian].

Статтю отримано 29 жовтня 2024 р.

Article received October 29, 2024.